

Grzegorz Radłowski
Białystok

**„Białostocka płaszczyzna wspólnego działania”
– uczestnictwo i kooperacja podmiotów politycznych
i społecznych w ramach PRON**

Główni decydenci sceny politycznej Polski Ludowej posiadali wieloletnie doświadczenie we wzajemnej współpracy. W regionie białostockim współdziałanie na szczeblu wojewódzkim rozpoczęło się już w 1945 roku wraz z powołaniem Wojewódzkiej Międzypartyjnej Komisji Porozumiewawczej Stronnictw Demokratycznych¹. W jej skład wchodziłi przedstawiciele Polskiej Partii Robotniczej, Polskiej Partii Socjalistycznej, Stronnictwa Ludowego oraz Stronnictwa Demokratycznego. Instytucję tę powołano w celu koordynowania działań ugrupowań politycznych skupionych wokół PPR, w walce o władzę i przyszły kształt Polski. Po 1948 r. współdziałanie międzypartyjne realizowane było w ramach Frontu Narodu, który miał być wyrazem sojuszu partii politycznych i organizacji społecznych zmierzających do zjednoczenia narodu na gruncie socjalizmu². Zmiany polityczne, jakie zaszły w kraju w 1956 r. przyniosły przekształcenie dotychczasowych instytucji współpracy partyjnej. Kooperacja realizowana była głównie na forum Frontu Jedności Narodu oraz Komisji Współdziałania Partii i Stronnictw Politycznych³. W województwie białostockim ograniczała się ona do omawiania i ustalania zasad polityki kadrowej oraz aktualnej sytuacji społeczno-politycznej województwa. Słabe zainteresowanie Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej projektami przedstawionymi przez SD i Zjednoczone Stronnictwo Ludowe nie przyczyniało się do dalszego rozwoju współpracy międzypartyjnej⁴. Polityka PZPR wobec stronnictw skupionych we FJN nakierowana była na marginalizację ludowców i demokratów we froncie⁵. PZPR traktowała stronnictwa

¹ A. Drażek, *Przy czy obok władzy?: Stronnictwo Demokratyczne w województwie białostockim w latach 1945–1989: organizacja i działalność*, Białystok 2005, s. 87.

² A. Redelbach, *Front Jedności Narodu – jego funkcja ustrojowa*, Warszawa 1974, s. 102–103; item, K. B. Janowski, *Demokracja socjalistyczna w koncepcjach polityczno-programowych PZPR*, Warszawa 1989, s. 246; item, J. Kuciński, *Geneza PRON*, Warszawa 1985, s. 19.

³ Szerzej. M. Rybicki, *Front Jedności Narodu*, Warszawa 1977. Także, A. Redelbach, op. cit.

⁴ A. Drażek, op. cit., s. 94.

⁵ A. Paczkowski, *Pół wieku dziejów Polski, 1939–1989*, Warszawa 2000, s. 414–415.

sojusznicze jako wyłącznie partie środowiskowe, nie dopuszczając ich do wypracowywania bądź współuczestniczenia w kształtowaniu programów rozwojowych i ich realizacji. W komitetach FJN zmniejszała się inna, poza PZPR, reprezentacja stronnictw politycznych i organizacji społecznych. W realizowanym wówczas przez kierownictwo PZPR modelu sprawowania władzy w instytucjach współpracy międzypartyjnej niemarksistowskim stronnictwom ZSL i SD wyznaczono funkcję „*transmisji do mas*” chłopskich, rzemieślniczych i częściowo inteligencjonalnych, nie traktując ich jako rzeczywistych politycznych sojuszników partii.

Niewydolność Frontu Jedności Narodu oraz kryzys polityczny z połowy 1980 r. zakończony zalegalizowaniem opozycji politycznej w formie Niezależnego Samorządowego Związku Zawodowego „Solidarność”, przyczyniły się do wysunięcia przez PZPR nowej koncepcji porozumienia narodowego. W porównaniu z FJN miała ona obejmować szerszą grupę uczestników. Nie ograniczała się do trzech partii politycznych, ale miała objąć: *wszystkich, którzy dążą do porozumienia, do współdziałania z wszystkimi nurtami społecznymi, środowiskami i ludźmi, którzy stoją na gruncie realiów ustrojowych Polski Ludowej, kierując się pozytywnymi celami, z wszystkimi, którzy chcą rozwiązywać problemy kraju, a nie zaostrać*⁶. Chodziło o poszerzenie społecznej bazy rządzenia o *sily patriotyczne pragnące rozwoju socjalistycznej ojczyzny*⁷, środkiem zaś jego osiągnięcia miało być zagwarantowanie pełnej realizacji zasady pełnoprawnego uczestnictwa bezpartyjnych w życiu publicznym i liczenia się z opinią wszystkich patriotycznych środowisk⁸.

Decyzja o wprowadzeniu 13 grudnia 1981 r. stanu wojennego wpłynęła na zmianę kształtu propozycji *platformy porozumienia*, które miano realizować w formie Obywatelskich Komitetów Ocalenia Narodowego. Inspiratorami nowego ruchu, wyrosłego także na gruncie powstałej Rady Ocalenia Narodowego, mieli być przede wszystkim członkowie partii, indywidualnie lub zbiorowo. Do udziału w tych komitetach aktywiści PZPR zobowiązani byli pozyskiwać posłów i radnych, osób zatrudnionych w zakładach pracy lub mieszkających na danym terenie, aktywistów PZPR, ZSL i SD, członków ORMÓ, oficerów rezerwy, członków organizacji paramilitarnych i młodzieżowych, członków komitetów FJN, pracowników i osób cieszących się szczególnym autorytetem i prestiżem w środowisku⁹. Członkowie PZPR mieli obowiązek aktywnego włączania się w działalność OKON-ów, a organizacje i instytucje partyjne do udzielenia im niezbędnej pomocy. Takie stanowisko miało służyć wypracowaniu nowego mo-

⁶ Referat Biura Politycznego KC PZPR, „Nowe Drogi” 1980, nr 10–11, s. 30.

⁷ Ibidem, s. 24.

⁸ J. Kuciński, op. cit., s. 47.

⁹ APB, PRON RW Bi, sygn. 1: Cele powoływania Komitetów Ocalenia Narodowego. Odpis, k. 1.

delu przewodniej roli partii w ruchu, charakteryzującej się przede wszystkim polityczną, społecznie akceptowaną inspiracją oraz tworzeniem klimatu warunków efektywnego działania komitetów. Władze państwowe uznały, iż *marksistowsko-leninowska partia klasy robotniczej musi spełniać taką rolę, urzeczywistniając ją w partnerskiej współpracy z pozostałymi partiami politycznymi i współdziałając ze stowarzyszeniami świeckich katolików i chrześcijan*¹⁰.

Do pogłębienia współpracy pomiędzy podmiotami uznającymi socjalistyczny charakter kraju miało się przyczynić ogłoszenie *Deklaracji w sprawie Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego*¹¹. Dokument ten parafowano 20 lipca 1982 r. na posiedzeniu Komisji Współdziałania PZPR, ZSL i SD z udziałem świeckich stowarzyszeń wyznaniowych – Stowarzyszenia PAX, Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego i Polskiego Związku Katolicko-Społecznego. Było to pierwsze porozumienie w historii PRL, którego sygnatariuszami były nie tylko trzy partie polityczne, ale także trzy organizacje wyznaniowe. W treści deklaracji zapisano zapewnienie przestrzegania partnerskich stosunków, rozumiejąc przez nie – oczywiście przy uznawaniu przewodniej roli PZPR w społeczeństwie – poszanowanie prawa do odmiennego zdania i odpowiedzialnej krytyki, wzajemną lojalność, gotowość do kompromisów wszędzie tam, gdzie chodzi o osiągnięcie wspólnych i nadrzędnych celów¹². Partnerski charakter ruchu potwierdzić miał przepis art. 3 ust. 2 Konstytucji PRL, głoszący, że podstawę PRON stanowią: *sojusz i współpraca PZPR ze ZSL i SD w budowie socjalizmu oraz ich współdziałanie ze stojącymi na gruncie zasad ustrojowych PRL organizacjami i stowarzyszeniami społecznymi*¹³. Zgodnie z *Deklaracją Programową* uczestnicy ruchu mieli zachowywać własną tożsamość ideową i samodzielność¹⁴. Sygnatariusze *Deklaracji* ponosili współodpowiedzialność za rozwój ruchu, tworzenie odpowiednich warunków politycznych oraz realizację jego założeń programowych. Powinni oni traktować wspólnie wypracowane zadania programowe PRON jako integralną część programów działania swoich instancji i ogniw. Sygnatariusze porozumienia mieli umacniać oddziaływanie ideowe i polityczne na ruch za pośrednictwem postaw i aktywności w nim swoich członków¹⁵.

¹⁰ J. Kuciński, op. cit., s. 70.

¹¹ K. B. Janowski, *Polska 1981–1989...*, s. 49. Także A. Albert (W. Roszkowski), *Najnowsza historia Polski 1914–1993*, Londyn 1994, s. 839. Także *Deklaracje w sprawie PRON*, „Ideologia i Polityka” 1982, nr 9.

¹² J. Kuciński, op. cit., s. 76.

¹³ J. Jaskiernia, *Dialog naszą szansą*, Warszawa 1985, s. 41.

¹⁴ *Deklaracja programowa PRON w: I Kongres PRON. Materiały i dokumenty. Stenogram z obrad*, Warszawa 1984, s. 53.

¹⁵ *Program działania PRON w województwie białostockim na lata 1987–1991*. Zbiory specjalne Książnicy Podlaskiej.

W dyskusjach prowadzonej na szczeblu krajowym, poświęconej problemom relacji między PRON a partiami politycznymi i organizacjami społecznymi nie było wątpliwości, co do tego, że jego uczestnicy powinni być równi, zachowywać tożsamość, swoje autentyczne wartości i społeczno-polityczne motywacje¹⁶. Zasadę tę potwierdził I Sekretarz Komitetu Miejskiego PZPR w Białymstoku na wspólnej naradzie sekretarzy organizacji partyjnych, prezesów kół ZSL i przewodniczących kół SD poświęconej omówieniu zasad i problemów współdziałania międzypartyjnego w mieście w warunkach stanu wojennego. Stwierdził, „iż partia traktuje bratnie stronnictwa jako autentycznych partnerów, a współdziałanie w sprawowaniu władzy nie jest żadnym taktycznym sojuszem”¹⁷.

Do wezwania władz państwowych o współtworzenie nowej płaszczyzny porozumienia pozytywnie odniósł się białostocki ZSL: „stronnictwo stoi na stanowisku budowania bardziej niż kiedykolwiek porozumienia narodowego. Skłonność, bowiem do ugody leży w naturze chłopca, ma to uwarunkowania historyczne” stwierdził Jan Bielski reprezentujący ZSL w Tymczasowej Radzie Wojewódzkiej PRON¹⁸. Prezes Miejskiego Komitetu ZSL w Białymstoku oznajmił, iż współdziałanie stronnictw w ramach ruchu nie ograniczało samodzielności i suwerenności ludowców, którzy kształtowali własny program oraz odmienną ideologiczną tożsamość. Według niego ówczesna sytuacja, tzn. „stan wojenny, stwarza warunki do pracy na rzecz powołania frontu porozumienia narodowego, eliminowało, bowiem przeciwników tego porozumienia – przeciwników socjalizmu”¹⁹. Dla ludowców PRON jawił się jako nowa forma pojednania narodowego, forum wymiany myśli społecznej i politycznej, gdzie miały spotykać się interesy i dążenia różnych klas i warstw społecznych. PRON miał „służyć dalszemu zbliżeniu pomiędzy miastem a wsią oraz umacnianiu sojuszu robotniczo-chłopskiego”²⁰. Do głównych problemów, na których skupiało uwagę ZSL należało: zwiększenie produkcji rolnej, podniesienie rolnictwa z upadku, pełne wykorzystanie czynników pozainwestycyjnych w rolnictwie, uregulowanie stosunków wodnych i zaopatrzeni wsi w wodę, zagospodarowanie i przetwórstwo płodów rolnych oraz rozwój budownictwa mieszkalnego²¹.

Stronnictwo Demokratyczne traktowało ruch jako płaszczyznę prezentacji swojego programu politycznego i własnych inicjatyw. Przedstawiciele Miejskiego

¹⁶ J. Kuciński, op. cit., s. 136.

¹⁷ *Współdziałania PZPR, ZSL i SD*, „Gazeta Współczesna”, z dn. 27.01.1982, s. 6.

¹⁸ Zob. APB, PRON RW Bi sygn. 1: Głos w dyskusji J. Bielski, Protokół z plenarnego posiedzenia TWR PRON z dn. 09.11.82 r. k. 142.

¹⁹ *Współdziałania...*, s. 6.

²⁰ J. Grzybczak, *Nowe możliwości udziału w życiu publicznym*, „Trybuna Ludu”, z dn. 7–8.05.1983, s. 3.

²¹ APB, PRON RW Bi sygn. 4: Protokół posiedzenia RW PRON odbytego dn. 21.05.84 r. Głos w dyskusji R. Niewiński, k. 224.

Komitetu SD tłumaczyli, iż „współdziałanie partii i stronnictw politycznych służyć miały przywracaniu porządku i dyscypliny społecznej, a także przewyciężeniu skutków kryzysu gospodarczego”²². W PRON demokraci, przyczyniając się do harmonizowania interesów środowiskowych z interesami ogółu, mieli dążyć do realizacji celu – urzeczywistnienia demokracji w socjalistycznym państwie polskim²³. Stronnictwo deklarowało pomoc i uczestnictwo w pracach na rzecz oświaty, kultury, służby zdrowia i drobnej wytwórczości²⁴. Działacze białostockiego SD postulowali, aby w ruchu wzięły udział wszystkie orientacje społeczno-polityczne i organizacje akceptujące ogólne zasady porozumienia oraz porządek konstytucyjny, ustalone wartości i zasady, w tym zwłaszcza demokratyczny i socjalistyczny rozwój kraju. Demokraci byli przeciwni porozumieniu z przeciwnikami zasad porozumienia stojących u jego podstaw, dlatego też odrzucali udział w ruchu pozaustrojowej opozycji politycznej²⁵. SD dostrzegała w działaniach PRON możliwość realizacji postulatów stronnictwa w zakresie budowy narodowego porozumienia i współpracy²⁶. Dlatego też opowiedziało się za inicjatywami zmierzającymi do szerokiego włączenia aktywu i członków SD do działalności w PRON²⁷.

Wśród dotychczasowych aktywistów FJN nie obserwowano entuzjazmu do organizowania wspólnych inicjatyw z nowym ruchem. Niektórzy z nich uważali bowiem, że stanowisko PZPR w sprawie Ruchu Odrodzenia Narodowego oznacza rezygnację z dotychczasowego dorobku frontu²⁸. Postawa pozostałych sygnatariuszy nie była także w tym względzie tak klarowna. Wojewódzkie instancje PRON w Białymstoku spośród katolickich stowarzyszeń, które podpisały się pod *Deklaracją w sprawie PRON* na szczeblu centralnym, białostockie wspólne instancje PRON współorganizowało tylko Stowarzyszenie PAX, rekomendując do TRW PRON swojego przedstawiciela. Dopiero pod koniec września 1982 r. chęć uczestnictwa w PRON wyrazili przedstawiciele oddziału białostockiego Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego i Polskiego Związku Katolicko-Społecznego, delegując do pracy w radzie swoich reprezentantów²⁹.

²² *Współdziałania...*, s. 6.

²³ A. Beszterda, *Porozumienie warunkiem przewyciężenia kryzysu*, „Trybuna Ludu”, z dn. 7–8.05.1983, s. 3.

²⁴ APB, PRON RW Bi sygn. 4: Protokół posiedzenia RW PRON odbytego dn. 21.05.84 r. Głos w dyskusji A. Świaniewicz, k. 225.

²⁵ APB, PZPR KW Bi, sygn. 1602: Konkluzje i poglądy dotyczące PRON. Opracowanie M. Kozaka na podstawie dyskusji w SD. Grudzień 1982 r., k. 125.

²⁶ *W imię dialogu i porozumienia. Rozmowa z przewodniczącym WK SD w Białymstoku Z. Kumerem*, „Gazeta Współczesna”, z dn. 15–17.10.1982, s. 1–3.

²⁷ *Narada aktywu SD*, „Gazeta Współczesna” z dn. 28.10.1982, s. 2.

²⁸ APB PRON RW Bi sygn. 47: Informacja na temat aktualnych problemów i stanu zorganizowania obywatelskiego ruchu odrodzenia narodowego w województwie białostockim, k. 2.

²⁹ APB, PRON RW Bi sygn. 1: Protokół z posiedzenia TWR PRON z dn. 22.09.1982 r., k. 103.

Tworzenie struktur PRON na Białostocczyźnie nastąpiło na posiedzeniu Wojewódzkiej Komisji Współdziałania PZPR, ZSL, SD, w którym wzięli udział także przedstawiciele Wojewódzkiego Komitetu Frontu Jedności Narodu oraz Stowarzyszenia PAX³⁰. Skład Tymczasowej Rady Wojewódzkiej PRON w Białymstoku odzwierciedlał siłę poszczególnych sygnatariuszy; weszło do niej 7 członków PZPR, 4 ZSL, 3 SD oraz 8 bezpartyjnych. Główną rolę w radzie pełnili dwaj członkowie partii, Marian Szamotowicz przewodniczący TRW PRON oraz jej sekretarz Mikołaj Kozak.

Ponieważ PZPR była podstawową siłą polityczną PRON, dlatego też partia dbała o rozwój ruchu. Polecenia partyjne z Warszawy nakazywały aktywne włączenie się w organizację podstawowych jednostek ruchu. Podstawowe organizacje partyjne miały udzielać pomocy organizacyjno-programowej i technicznej uczestnikom PRON³¹. Przy instancjach partyjnych powoływano zespoły aktywu partyjnego, mające działać w strukturach PRON, których celem miało być inicjowanie przez członków partii w radach, komisjach i zespołach problemowych działań wynikających z przyjętej strategii „porozumienia narodowego, walki i socjalistycznych reform”³². Członkowie PZPR działający w organizacjach społecznych będących zbiorowymi uczestnikami ruchu zobowiązani byli wypełniać zadania wyznaczone przez program działania PRON³³. Wydziały KW PZPR miały za zadanie ukazywać znaczenie procesu budowy PRON³⁴. Zakładano przyciągnięcie przyciągnięcia do PRON tych osób bezpartyjnych, które były gotowe współdziałać na płaszczyźnie PRON. Ze swojej strony miało to służyć wzbogacaniu praktyki więzi partii z bezpartyjnymi³⁵.

O kierowniczej roli PZPR w ruchu świadczył skład komitetów ocalenia narodowego, w kraju: ponad 50% ich uczestników było członkami rządzącej partii,

³⁰ *Porozumienie Narodowe – szansą spokoju i normalizacji życia*, „Gazeta Współczesna” 1982, nr 160, s. 1–2.

³¹ APB, PZPR KW Bi sygn. 1602: Polityka porozumienia narodowego w działalności partii, k. 82.

³² Zob. APB, PRON RW Bi sygn. 1: Wykaz kandydatów do pracy w zespołach lub zespołu doradczego przedstawionego przez PZPR, k. 73.

³³ Do głównych zadań członków partii należało: udział w realizacji celów i zadań Ruchu oraz decyzji jego organów działających w podstawowym ogniwie PRON; przekazywanie na bieżąco uchwał i wniosków instancji partyjnych dotyczących problematyki porozumienia, prowadzenia działalności wśród pozostałych uczestników ruchu, mając na względzie uzyskiwanie społecznej aprobaty dla realizowanej przez partię linii kontynuacji socjalistycznej odnowy. APB, PZPR KW Bi, sygn. 1602: Kierunki pracy partyjnej w zakresie realizacji polityki porozumienia narodowego, k. 81–82.

³⁴ APB, PZPR KW Bi, sygn. 1602: Zadania instancji partyjnych na rzecz rozwoju i umacniania PRON w województwie białostockim, k. 46.

³⁵ *I Kongres PRON. Materiały i dokumenty. Stenogram z obrad*, Warszawa 1984, s. 56.

12–13% ZSL i 4% SD, czyli ponad 32% to przedstawiciele stowarzyszeń społecznych i inny bezpartyjni³⁶.

Także po zorganizowaniu podstawowych struktur PRON w województwie, najwyższy odsetek jego uczestników stanowili członkowie PZPR. W momencie powołania Tymczasowej Rady Wojewódzkiej PRON 32% jej uczestników legitymowało się przynależnością do PZPR, 18% – do ZSL, 14% – do SD, natomiast 36% nie reprezentowało żadnej organizacji politycznej. Sytuacja zmieniła się już w następnym roku po I Zjeździe PRON w Białymstoku, w trakcie którego wybrano nową Radę Wojewódzką. Reprezentacja PZPR wzrosła prawie do 41%, nieznacznie zmalał udział bezpartyjnych – do 35% oraz ZSL – do 16%; największy zaś spadek dotknął SD – z 14% do 8%. Liczba przedstawicieli PZPR w radzie wzrosła także w 1987 roku. Spośród członków wybranych na II Zjeździe PRON w Białymstoku, do „głównej siły politycznej PRL” należało 44%. Nieznacznie zmniejszył się udział bezpartyjnych (35%), ZSL (15%) oraz SD (7%)³⁷.

Przewaga PZPR widoczna była także we władzach niższych szczebli PRON. Spośród 52 przewodniczących rad stopnia podstawowego wybranych w trakcie wojewódzkiej kampanii przedkongresowej w 1987 r., 36 było członkami PZPR (70%), zaś 8 – ZSL; bezpartyjni przewodniczyli radom w Bielsku Podlaskim, Hajnówce, Sokółce, Drohiczynie, Milejczycach, Narwi, Korycinie, Krynkach³⁸. W składach prezydiów rad gminnych, gminno-miejskich, miejskich często zdarzało się, że większość miejsc zajęta była przez „pezetperowców”³⁹. W Kuźnicy Białostockiej w 1987 r. w skład rady wchodził jedynie członkowie PZPR⁴⁰. Dane te dobitnie potwierdzają fakt podporządkowania ruchu PZPR. Pośrednio też tak wysoki odsetek członków partii politycznych w szeregach białostockiego PRON-u świadczył o nieufności społeczeństwa wobec władzy.

W efekcie wojewódzkie instancje PZPR, stwierdziły, iż udział obywateli bezpartyjnych w ruchu był zbyt mały. Zwracały one także uwagę na brak, od momentu powstania PRON, w organizacji nowych postaci i autorytetów, które mogłyby przyciągnąć szersze rzesze obywateli do ruchu⁴¹.

³⁶ J. Kuciński, op. cit., s. 67.

³⁷ APB, PZPR KW Bi, sygn. 1602: Polityka porozumienia narodowego w działalności partii, k. 85.

³⁸ APB, PZPR KW Bi, sygn. 1602: Polityka porozumienia narodowego w działalności partii, k. 84.

³⁹ Zob. APB, PRON RW Bi, sygn. 36: Protokół ze Zjazdu Gminnego PRON w Janowie z dn. 28.02.87 r., k. 214. Także, APB, PRON RW Bi, sygn. 36: Protokół ze Zjazdu Miejsko-Gminnego w Czarnej Białostockiej z dn. 26.02.87 r., k. 97.

⁴⁰ APB, PRON RW Bi, sygn. 36: Protokół ze Zjazdu Gminnego PRON w Kuźnicy Białostockiej z dn. 27.03.85 r., k. 258.

⁴¹ APB, PZPR KW Bi sygn. 1602: Wybrane problemy z zakresu funkcjonowania PRON w województwie białostockim, k. 75.

W białostockim PRON pojawiały się także krytyczne głosy wobec uczestnictwa w ruchu reprezentantów partii politycznych, artykułowane najczęściej na spotkaniach TRW PRON w Białymstoku. Dość radykalne zdanie w 1983 r. przedstawiła przedstawicielka ZSL stwierdzając, że „PRON nie powinien być przedstawicielem jakichkolwiek partii. Troską PRON powinno być dobro rolnika, obywatela PRL”⁴². Zbliżone stanowisko zajął na I Wojewódzkim Zjeździe Delegatów bezpartyjny rolnik, wnioskował więc, aby: *I Zjazd PRON w Białymstoku zobowiązał delegatów na Kongres do wystąpienia o wprowadzenie statusowego zakazu uczestnictwa w ruchu przedstawicieli pracowników i funkcjonariuszy organów przedstawicielskich organów administracji państwowej i gospodarczej oraz organizacji i partii politycznych. PRON jako ciało społeczne kontrolujące i opiniujące działalność organów państwowych nie może zrzeszać przedstawicieli tych organów. Ich uczestnictwo w PRON pozbawić może ruch obiektywizmu*⁴³. Opinie te jednak nie znalazły szerszego poparcia wśród delegatów zjazdu.

W latach 1983–1989 w pracach PRON na Białostocczyźnie uczestniczyła większość działających legalnie organizacji społecznych – partie polityczne, związki zawodowe i organizacje społeczne. Wśród tych ostatnich jako pierwsze do ruchu przystąpiły m.in. Zarząd Główny Białoruskiego Towarzystwa Społeczno Kulturowego, Zarząd Wojewódzki Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Rosyjskiej, Zarząd Wojewódzki Ligi Obrony Kraju, Zarząd Wojewódzki Związku Socjalistycznej Młodzieży Polskiej, Zrzeszenie Prawników Polskich oraz Towarzystwo Krzewienia Kultury Świeckiej⁴⁴. Do października 1983 r. swój zgłosiło tylko 14 organizacji, co było niewielką liczbą w porównaniu z 102 organizacjami, uczestniczącymi w pracach *plaszczyny porozumienia* w innych regionach kraju⁴⁵. Według KW PZPR pod Deklaracją PRON podpisało się w 1986 r. 41 organizacji, brak jednak list zbiorowych uczestników ruchu zawierających ich nazwy⁴⁶.

Współdziałanie sygnatariuszy PRON miało na celu realizowanie założeń programu działania ruchu w województwie przyjętym przez I i II Wojewódzki Zjazd PRON; program ten był oczywiście zgodny ze wspomnianą *Deklaracją w sprawie PRON* z 26 lipca 1982 r. oraz z uchwałami Kongresu Krajowego⁴⁷.

⁴² APB, PRON RW Bi, sygn. 2: Protokół z I Wojewódzkiego Zjazdu Delegatów PRON w Białymstoku z dn. 10.04.83 r. Głos w dyskusji: dr H. Kozłowskiej, ZSL Dobryniowo Duże, k. 49.

⁴³ APB, PRON RW Bi, sygn. 2: Protokół z I Wojewódzkiego Zjazdu Delegatów PRON w Białymstoku z dn. 10.04.83 r. Głos w dyskusji: Szczerba. Rolnik. Bezpartyjny, k. 53.

⁴⁴ APB, PRON Bi, sygn. 1: Protokół z posiedzenia TWR PRON w dn. 22.09.82 r., k. 102–104.

⁴⁵ APB, PRON RW Bi sygn. 7: Protokół z posiedzenia Prezydium RW PRON z dn. 21.10.83 r. Głos w dyskusji, k. 292.

⁴⁶ APB, PZPR KW Bi, sygn. 1602: Działalność PRON w województwie białostockim w latach 1983–1986, k. 63.

⁴⁷ Działalność RW PRON w Białymstoku w latach 1983–1987. Zbiory Specjalne Książnicy Podlaskiej. Patriotyczny Ruch Odrodzenia Narodowego, s. 1.

Współpraca miała dotyczyć wszystkich aspektów życia mieszkańców województwa m.in. wychowania, kultury, gospodarki, zdrowia czy ochrony środowiska.

Nie wszyscy sygnatariusze byli skorzy do współpracy na warunkach, jakie dawało uczestnictwo w PRON. Przedstawiciel Polskiego Związku Katolicko-Społecznego pytał delegatów I Zjazdu, czy *praktycznie jest dla PZKS zachowana pełna swoboda zadania i prawo wyłączenia się z poczynań sprzecznych z katolickimi poglądami*, bowiem (...) *w świetle określonych zasad programowych białostockiego PRON, Katolik, aby móc działać w tej wspólnotcie musi się przeistoczyć jakoby w innego człowieka*⁴⁸. Poczucie niedosytu wywoływały wśród działaczy PZKS te fragmenty projektu wojewódzkiego programu działania, które dotyczyły bezpartyjnych bądź wierzących⁴⁹. Związek zgodnie z zapowiedzią nie uczestniczył w poszczególnych inicjatywach organizowanych przez PRON. Odmówił np. udziału w pracach Narodowego Czynu Pomocy Szkole⁵⁰.

Już na początku procesu budowy ruchu jego uczestnicy zwrócili uwagę na potrzebę współdziałania z administracją państwową⁵¹. Współpraca ta miała umocnić państwo poprzez doskonalenie jego funkcji i realizować się we współdziałaniu z WRN w Białymstoku w dziedzinie szkolenia radnych, aktywizowania ich do czynnego działania w pracach RW PRON i jej organów, a także wspólnych uroczystości, sesji z okazji świąt państwowych czy wzajemnego wspierania inicjatyw społeczno-gospodarczych⁵². Wynikiem tego porozumienia był cykliczny udział przedstawicieli administracji państwowej w naradach aktywu PRON⁵³. Także na niższych szczeblach prezydium ogniw PRON często współpracowały z prezydiami

⁴⁸ APB, PRON RW Bi, sygn. 2: Protokół z I Wojewódzkiego Zjazdu Delegatów PRON w Białymstoku z dn. 10.04.83 r. Głos w dyskusji: M. Horsz. Oddział Wojewódzki PZKS W Białymstoku, k. 55.

⁴⁹ APB, PRON RW Bi, sygn. 2: Protokół z I Wojewódzkiego Zjazdu Delegatów, PRON w Białymstoku z dn. 10.04.83 r., Głos w dyskusji Z. Olbert Przewodniczącego Zarządu Stowarzyszenia PAX w Białymstoku., k. 51.

⁵⁰ *Oddział Wojewódzki PZKS w Białymstoku jako organizacja społeczna katolików na własną odpowiedzialność i w postępowaniu swoim kierując się nauką społeczną kościoła i wskazówkami Episkopatu Polski zajmuje stanowisko mówiące: Non possumus... Wszelkie działania podejmowane w akcjach NCzPS przez PRON nie mogą być nam przypisywane* APB, PRON RW Bi sygn. 4: Plenum RW PRON odbytego dn. 25.09.84 r., Głos w dyskusji: M. Horsz Przewodniczący Oddziału Wojewódzkiego PZKS w Białymstoku, k. 269.

⁵¹ A. Świetlicki reprezentujący SD wnioskował, że należy w jakiś sposób uczulić administrację terenową do rodzącego się ruchu, porozmawiać z wojewodą. APB, PRON RW Bi: sygn. 1: Protokół z posiedzenia TWR PRON z dn. 19.10.82 r., Głos w dyskusji: A. Świetlicki, k. 128.

⁵² Działalność RW PRON w Białymstoku w latach 1983–1987. Zbiory Specjalne Książnicy Podlaskiej, s. 4–5.

⁵³ APB, PZPR KW Bi, sygn. 1602: Informacja o działalności ogniw PRON w kampanii wyborczej do Rad Narodowych, k. 50. Także, sygn. 7: Protokół z posiedzenia RW PRON i Prezydium WRN w Białymstoku z dn. 14.05.85 r., k. 23. Także, sygn. 9: Protokół z posiedzenia Prezydium WRN i RW PRON z dn. 03.05.1988 r., k. 86.

rad narodowych, naczelnikami miast i gmin⁵⁴. W późniejszym okresie to ruch porozumienia miał organizować oparcie dla rad narodowych w społeczeństwie⁵⁵. PRON podjął także współpracę z Wojewódzkim Zespołem Poselskim, której celem było „utrzymywanie stałej więzi posłów z wyborcami oraz prowadzenie konsultacji projektów aktów prawnych i decyzji administracyjnych”⁵⁶.

Jak to określano w języku nowomowy, współpraca z różnymi agendami państwa w województwie, gminami, radami narodowymi, sygnatariuszami porozumienia, organizacjami społecznymi i młodzieżowymi w pierwszym okresie działania PRON układała się „pomyślnie w duchu zrozumienia i wspólnego szacunku”⁵⁷. Jednak już w trakcie kampanii wyborczej do rad narodowych w 1984 r., jak informuje KW PZPR, instancje podstawowe i zakładowe partii nie zawsze udzielały systematycznej pomocy działaczom PRON. Ich zainteresowanie ruchem przejawiało się najczęściej podczas kampanii politycznych, gdy w innych okresach było minimalne⁵⁸.

Wraz z przemianami zachodzącymi w kraju pod koniec lat osiemdziesiątych zaczęła pogarszać się kooperacja między uczestnikami ruchu. Wtedy też w białostockim PRON pojawiają się głosy krytyczne wobec stanu współpracy z władzami oraz uczestnictwa sygnatariuszy w pracach ruchu. W efekcie *częste podnoszenie, sygnalizowanie niedociągnięć oraz braków tak dotkliwie odczuwanych przez społeczeństwo, stworzyło nieprzychylną atmosferę wokół ruchu przynajmniej wśród tych władz, które za taki stan rzeczy odpowiadały. Brak też było wsparcia ze strony sygnatariuszy, którzy w ciągu ostatniego roku działalności ruchu nie brali udział w jego pracach*⁵⁹. Działacze ruchu natrafiali na niechętny stosunek administracji wobec działań społecznych organizowanych przez PRON⁶⁰.

O braku woli do współdziałania sygnatariuszy w ramach ruchu świadczyć może także tendencja do malejącej frekwencji w posiedzeniach Rady Wojewódzkiej PRON oraz komisji problemowych. Gdy w 1983 r. w posiedzeniach

⁵⁴ APB PRON RW Bi sygn. 4: Informacja z działalności RW PRON w Białymstoku za okres od I Wojewódzkiego Zjazdu do końca 1984 r., k. 204.

⁵⁵ APB PRON RW Bi sygn. 7: Kierunki współdziałania rad terenowych i ogniw podstawowych PRON z radami narodowymi stopnia wojewódzkiego i podstawowego, k. 213.

⁵⁶ APB PRON RW Bi sygn. 7: Uchwała Nr 2 Wojewódzkiego Zespołu Poselskiego z dn. 16.12.85 r., k. 142. Także sygn. 8: Protokół z posiedzenia Prezydium RW PRON z dn. 13.01.86 r. k. 11. Także, Działalność RW PRON w Białymstoku w latach 1983–1987. Zbiory Specjalne Książnicy Podlaskiej, s. 4–5.

⁵⁷ APB PRON RW Bi sygn. 36: Sprawozdanie z działalności RG PRON w Dobrzyniewie Dużym, k. 140.

⁵⁸ APB, PZPR KW Bi, sygn. 1602: Wybrane zagadnienia z zakresu funkcjonowania PRON w województwie białostockim, k. 74–75.

⁵⁹ APB, PRON RW Bi sygn. 6: Informacja z działalności PRON na Białostocczyźnie, k. 203.

⁶⁰ APB, PRON RW Bi, sygn. 9: Protokół z posiedzenia Prezydium RW PRON z dn. 29.12.88 r., k. 153.

plenarnych nie uczestniczyło 15 osób, a w 1984 r. – 46, to już w 1985 r. – 95⁶¹. W końcu lat osiemdziesiątych jeszcze spadała. Doszło do tego, że na kilku z nich nie można było podjąć decyzji z powodu braku kworum (zgodnie z Regulaminem Pracy RW PRON niezbędna do tego była obecność ponad 50% członków rady)⁶². Tak na przykład zdarzyło się w styczniu 1988 r., gdy na sali było 30 osób w tym 18 członków Rady na 140 wybranych⁶³. Tak niska frekwencja wiązała się z radykalnym spadkiem znaczenia politycznego PRON w schyłkowym okresie PRL i traktowaniem ruchu przez uczestników indywidualnych i zbiorowych jako „nieudolnego reprezentanta sygnatariuszy”⁶⁴. Także w ogniwach podstawowych odnotowywano „pasywną działalność ogniw podstawowych PRON na terenie wsi i niektórych zakładów pracy”⁶⁵.

Wraz z kolejną fazą kryzysu społeczno-politycznego w końcu lat osiemdziesiątych, rozpoczął się proces dalszej degradacji PRON. Negatywne tendencje widoczne były także w białostockich strukturach ruchu w ujawnił się wyraźny proces rozprężenia organizacyjnego. Najważniejsi decydenci *płaszczyzny porozumienia* zaniedbywali swoje obowiązki wynikające z uczestnictwa w PRON. Wśród promowców występowało poczucie frustracji, biorące się zarówno z niespełnionych ambicji politycznych, jak i ograniczonych możliwości wpływania na zmianę systemu politycznego.

Decydujący o przyszłości ruchu okazał się rok 1989. Porozumienia polityczne zawarte w trakcie obrad Okrągłego Stołu doprowadziły w dalszej konsekwencji do przejęcia władzy w kraju przez opozycję. Odbyło się to przy wydatnej pomocy ZSL i SD, dotychczasowych sojuszników PZPR. Zmiana strategii obu stronnictw spowodowała zaprzestanie współpracy z przedstawicielami *przewodniej siły narodu*. Przełożyło się to także na wycofywanie przedstawicieli ZSL i SD z prac w ramach ruchu porozumienia narodowego. Brak perspektywy dalszej współpracy pomiędzy dotychczasowymi głównymi decydentami w ramach PRON-u doprowadziło do zaprzestania w listopadzie 1989 r. działalności organizacji, także w województwie białostockim⁶⁶.

Zainicjowany w stanie wojenny ruch porozumienia narodowego miał być płaszczyzną skupienia wszystkich sił politycznych i społecznych opowiadających

⁶¹ APB, PZPR KW Bi sygn. 1602: Działalność PRON w woj. Białostockim w latach 1983–1986, k. 65

⁶² Zob. APB, PRON RW Bi, sygn. 1: Regulamin Pracy TWR PRON, k. 218.

⁶³ APB, PRON RW Bi, sygn. 6: Protokół z obrad plenarnych RW PRON z dn. 29.01.88 r., k. 75.

⁶⁴ APB PRON RW Bi, sygn. 9: Protokół z posiedzenia Prezydium RW PRON z dn. 29.12.88 r. Wystąpienie W. Drewniaka, k. 152.

⁶⁵ APB, PRON RW Bi, sygn. 7: Informacja z działalności Ruchu PRON na terenie gminy Czeremcha, k. 115.

⁶⁶ APB, PRON RW Bi, sygn. 9: Uchwała RW PRON w Białymstoku o zakończeniu działalności, k. 268–269.

się za socjalistycznym charakterem kraju. Ograniczało to oczywiście możliwość uczestniczenia w nim większości społeczeństwa, gdyż duża część Polaków nie aprobowała istniejącego stanu rzeczy. W efekcie ruch stał się miejscem współdziałania jedynie członków PZPR oraz koncesjonowanych stronnictw sojusznicznych i organizacji społecznych. Władze PRL chciały przyciągnąć do ruchu jak największą liczbę obywateli. Cel nie został osiągnięty, gdyż nie godzono się, by w ramach ruchu mogli działać przeciwnicy komunizmu. PRON okazał się zatem ruchem ludzi aprobujących ówczesną rzeczywistość. Siłą kierowniczą PRON-u była PZPR, decydującą o jego obliczu. Członkowie PZPR pełnili główną rolę w tworzeniu, organizowaniu i działaniu ruchu również w województwie białostockim. Na wszystkich poziomach jego struktury, w zdecydowanej większości rad ogniw podstawowych i w całym okresie działalności stanowili oni największą grupę jego uczestników PRON. Członkowie partii piastowali też najwyższe stanowiska na wszystkich jego szczeblach organizacyjnych, nadając „ton” ruchowi.

Patriotyczny Ruch Porozumienia Narodowego w założeniu miał być płaszczyzną rzeczywistej współpracy. W odróżnieniu od skompromitowanego Frontu Jedności Narodu PRON miał wносить nową jakość we współdziałanie podmiotów politycznych i społecznych legalnie działających w PRL. Założenia te okazały się jedynie deklaratywne, również wobec innych niż PZPR uczestników ruchu, nie mówiąc już o przeciwnikach systemu. W rezultacie oznaczało to ciągłość, ale też niewykraczanie poza ramy idei Frontu Jedności Narodu.

**“Białostok’s plane of common activities”
– participation and cooperation of political and social subjects
functioning within PRON**

The cooperation of the main political subjects of the People’s Republic of Poland began as early as 1945 and involved groups gathered around Międzypartyjna Komisja Porozumiewawcza Stronnictw Demokratycznych (Inter-party Consultative Commission of Democratic Parties). This institution was founded in order to coordinate political activities of groups assembled around Polska Partia Robotnicza (Polish Workers’ Party) in their fight for authority and the future shape of Poland. In 1948 the parties’ cooperation was conducted within the framework of Front Jedności Narodu – FJN, (Front of National Unity). Incapacity of FJN and the political crisis that occurred in the middle of 1980, resulting in legalization of political opposition in the form of Niezależny Samorządowy Związek Zawodowy “Solidarność” (Independent and Self-Governing Trade Union “Solidarność”), made PZPR (Polish United Workers’ Party) propose a new conception of national agreement, which was to be conducted within the framework of Patriotyczny Ruch Odrodzenia Narodowego – PRON (Patriotic Movement for National Rebirth). Initiated during the martial law, PRON was to

gather all political and social fractions in favour of the socialist character of the state. The fact that many Polish citizens did not approve of that state of affairs found its reflection in their limited participation in the movement. Consequently, the movement became a plane of cooperation for PZPR members, licensed allied fractions and public institutions. The authorities of the People's Republic of Poland wished to attract as many citizens as it was possible. This aim was not reached as there was no permission for the opponents of communism to join the movement. Thus, PRON proved to be the movement supported by people approving the reality of those times, where PZPR was the leading authority deciding about the shape of the organization. With the changes occurring in the late nineteen-eighties PRON activities were concluded.